

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

เป็นความรู้ที่ก่อร่างสร้างตัว ภายในระบบนิเวศท้องถิ่นเกิด และพัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คน และชุมชนนั้นปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศนั้นๆ ซึ่งลักษณะจำเพาะ ต้นไม้ พืช สัตว์ แมลง สิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น ฉะนั้นย่อมมีลักษณะจำเพาะ มีพืชสมุนไพร สูตรยาอาหารเฉพาะถิ่น ที่สั่งสมและพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ในชุมชนนั้น สมัยก่อนคนไทยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวโดยเฉพาะอาหารและยามีการนำตำรับยาสมุนไพรดูแลสุขภาพและรักษาทั้งคนและสัตว์จนเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านการวิจัยโดยชาวบ้าน การปฏิบัติทดสอบใช้ด้วยชีวิตต่อชีวิต จนได้ผลและเกิดการถ่ายทอดสืบต่อกันมา มีความจำเพาะของแต่ละถิ่นจึงทำให้เกิดความหลากหลายของตำรับยา

คนไทยเราหลงทางไปนานกับการพัฒนาจากภายนอกที่คิดว่าทันสมัยทำให้หลุดพ้นจากความยากจนได้ ทำให้ต้องหาเงินมาซื้อปัจจัยการผลิตตลอดเวลา ไม่เห็นคุณค่าของตำรับยาเหล่านี้ จึงทำให้ผู้เลี้ยงสัตว์ ลืมองค์ความรู้ดั้งเดิมจนสนิท จะเห็นได้จากแทบจะ 99 % ของคนเลี้ยงวัวเลี้ยงควายในปัจจุบันพึ่งยาแผนปัจจุบันกันหมด ทั้งที่บางแห่งมีผู้รู้และมีพืชสมุนไพรหาได้ง่ายบริเวณใกล้บ้านแต่ไม่ใช้ การพัฒนาแบบพึ่งปัจจัยภายนอกตลอดที่ผ่านมามีทำให้รายจ่ายสูง เกิดปัญหาความยากจน ปัญหาบริโภคนิยมของเกษตรกรรมราคา แต่ยังไม่สายเกินไปที่จะนำเอาองค์ความรู้เหล่านี้มาจัดการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย

การนำตำรับสมุนไพรไปใช้ต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้คือ เน้นการทำเองใช้เองเพื่อลดค่าใช้จ่ายเมื่อใช้ได้ผลก็ให้บอกต่อ ได้แก่

➤ **พืชสมุนไพรที่ใช้** เป็นพืชที่หาง่ายในท้องถิ่นผู้ใช้จะต้องใช้ให้ถูกต้อง รู้จักสรรพคุณ ใช้ให้ถูกส่วน ตามข้อบ่งใช้ เช่น ราก ลำต้น ใบผลหรือดอกรู้จักระยะเวลาที่เก็บที่ให้สรรพคุณทางยาสูงสุด เช่น บอระเพ็ด เก็บเมื่อแก่เต็มที่ อายุประมาณ 1 ปีขึ้นไป ผลมะเกลือ เก็บเมื่อไม่แก่ไม่อ่อนเกินไป เป็นต้น **ใช้ให้ถูกขนาด** จะต้องดูตามข้อบ่งใช้ในปริมาณ และน้ำหนักกินวันละเท่าใดกี่ครั้ง **ใช้ให้ถูกวิธี** เป็นยาคั้นน้ำสด ต้ม ดอง กิน หรือทา เป็นต้น

➤ **รู้จักอาการของโรค** และวินิจฉัยได้ถูกต้อง ใช้ยาที่มีสรรพคุณตรงตามโรค

ต่อไปนี้เป็นตำรับยาที่ผู้เขียนได้รับการยืนยันจากผู้บอกตำรับว่าใช้ได้ผลแน่ๆ จากหลายจังหวัด

1. ยาถ่ายพยาธิภายใน

ความสูญเสียมูลค่าทางเศรษฐกิจของควายที่เจ้าของมักมองข้าม ได้แก่ โรคพยาธิภายใน มีผลทำให้สุขภาพสัตว์ทรุดโทรม มีอาการซึม ไม่ร่าเริง ท้องป่อง ขนหยอง โลหิตจาง สัตว์แคระแกร็น โตช้าทำให้ผสมติดช้า ถ้าเป็นมากอาจอดต้นลำไส้ทำให้ตายได้ โดยเฉพาะลูกวัว-ควายแรกเกิด-6 เดือน จะได้รับพยาธิเส้นด้ายและพยาธิไส้เดือนผ่านทางน้ำนมแม่ และตามพื้นดินทั่วไป เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลูกควายตายสูง ดังนั้นจำเป็นต้องได้รับการถ่ายพยาธิเมื่ออายุ 3 สัปดาห์ 3 เดือน และ 6 เดือน ขึ้นอยู่กับสภาวะโรคในพื้นที่ การถ่ายพยาธิด้วยสมุนไพรมักใช้พืชเดี่ยวที่มีสรรพคุณฆ่าพยาธิมิให้เลือกใช้ตามพืชที่หาได้ง่ายในชุมชน ได้แก่ มะเกลือ มะหาด ใบ และเมล็ดน้อยหน่า มะขาม ลูกสะแก ลูกยอ มะละกอ หมากรูด เครือเขาคำหรือสังวาลพระอินทร์ ชะอม เปลือกต้นเหมือดแอ และคูน เป็นต้น

ขนานที่ 1.1 ผลมะเกลือ ประมาณ 10-15 ผล มาตำให้แหลกผสมกับเกลือ 1 กำมือ ใส่ น้ำ 1 แก้วคั้นเอาน้ำ กรอกให้สัตว์กินก่อนออกจากคอกตอนเช้าครั้งเดียว สัตว์จะขับพยาธิออกมา (มีใช้ทุกจังหวัดที่ไปสืบค้นข้อมูล สุรินทร์ บุรีรัมย์ ขอนแก่น เลย นครศรีธรรมราช กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และราชบุรี)

ผลมะเกลือ

ขนานที่ 1.2 เครือเขาคำ (สายไหมโคก ผักไหมป่า หรือกาฝาก) นำมา 1-2 กำมือ โขลกให้แหลกผสมน้ำสะอาด ครึ่งขวด นำไปกรอกให้สัตว์กิน ผู้เลี้ยงควายที่บุรีรัมย์เล่าว่าพยาธิจะถูกขับออกมาเป็นฟาง แบบถอนราก ถอนโคนและไม่กลับมาเป็นอีก (บุรีรัมย์ ขอนแก่น)

เครือเขาคำ

ขนานที่ 1.3 ใบน้อยหน่า 1 กำใหญ่ๆ ตำให้ละเอียด ผสมน้ำเล็กน้อย กรองเอาแต่น้ำผสมกะทิ นำไปกรอกให้สัตว์กิน (สุรินทร์ เลย)

ใบน้อยหน่า

ขนานที่ 1.4 เมล็ดสะแก ใช้เมล็ดสะแกสด 1 กำมือ บดให้ละเอียด ผสมน้ำครึ่งลิตร กรอกให้สัตว์กิน พยาธิจะถูกขับออกมา (สุรินทร์ บุรีรัมย์)

เมล็ดสะแก

ขนานที่ 1.5 เหมือดแอ นำใบหรือทั้ง 5 ของต้นเหมือดแอ 5 กำมือ ใส่ น้ำ 3 ส่วน ต้มให้เหลือน้ำ 1 ส่วน นำน้ำที่ได้ไปกรอกให้วัว-ควายกิน ถ่ายพยาธิได้ทุกชนิด (บุรีรัมย์ สกลนคร สุรินทร์)

เหมือดแอ

ขนานที่ 1.6 หนอนตายหยาก รากยาหนอน อย่างละเท่าๆ กันและบอระเพ็ด น้อยกว่าสองอย่างแรก ตำรวมกันให้ละเอียด ใส่ น้ำเล็กน้อย กรองเอาแต่น้ำ กรอกให้สัตว์กินปีละครั้ง (สุรินทร์)

หนอนตายหยาก

ขนานที่ 1.7 หนอนตายหยาก นำหัวหนอนตายหยากมา 1 กำมือ ตำให้ละเอียด ผสมน้ำ 1 ขวดเหล้า นำไปกรอกให้สัตว์กิน (บุรีรัมย์ ขอนแก่น)

2. ยาบำรุงร่างกาย

ใช้ในกรณีสัตว์มีอาการโทรมเนื่องจากใช้งาน คลอดลูกใหม่ สัตว์ที่ไม่ค่อยกินหญ้า ผอม ขนหยอง ซึ่งอาการเหมือนมีพยาธิภายใน ส่วนมากชาวบ้านจะใช้ตำรับยา ที่มีส่วนประกอบของพืชหลายชนิด ซึ่งเมื่อนำมาศึกษาจากตำรา พบว่า ในแต่ละตำรับจะมีสมุนไพรที่เป็นยาอายุวัฒนะช่วยเจริญอาหาร เช่น บอระเพ็ด สมุนไพรที่แก้ท้องอืด ขับลมเช่นเครือตุ๊ดตู่ตุ๊ดตู่หมา บางชนิดมีฤทธิ์ฆ่าพยาธิ เช่น ลูกยอ ใบคูน ตาลหม่อน เป็นต้น

ขนานที่ 2.1 บอระเพ็ด เกลือ น้ำปัสสาวะ หรือน้ำข้าวข้าว นำบอระเพ็ด 1 กก. มาทุบ เกลือ 3 กรัม ผสมน้ำข้าวข้าวและน้ำปัสสาวะคนทิ้งไว้ 7 วัน กรอกให้สัตว์กินได้ไม่จำกัด จะทำให้สัตว์กินหญ้าดี ขนจะเป็นมัน แข็งแรง (พบใช้ทุกจังหวัด)

บอระเพ็ด

ขนานที่ 2.2 บอระเพ็ด ลูกยอ เถาตุ๊ดตู่ตุ๊ดตู่หมา ใบขี้เหล็ก ใบชุมเห็ดเทศ ตาลหม่อน เกลือ นำทุกอย่างเท่าๆ กันเติมน้ำให้ท่วม

ดองไว้อย่างน้อย 3 วัน ตักเอาน้ำ กรอกให้สัตว์กิน 2-3 วัน ถ้าน้ำหมดเติมน้ำได้ จนกว่ายาจะจืด ทำให้สัตว์กินหญ้าได้ไม่เลือก สุขภาพสมบูรณ์ ไม่มีพยาธิ ขนเป็นมันเงางาม ซึ่งเป็นการป้องกันโรคไว้ล่วงหน้า จะทำให้สุขภาพสัตว์ดี (นครศรีธรรมราช)

ข๑

ขนานที่ 2.3 บอระเพ็ด หัวหญ้าแห้วหมู รากหญ้าคา นำทั้ง 3 อย่างมาตำให้ละเอียด จากนั้นนำไปแช่น้ำปัสสาวะ กรองเอาแต่น้ำ นำไปกรอกให้สัตว์กิน 1 ปล้องไม่ไผ่ เข้าเย็น (สุรินทร์)

ใบเล็ก

ขนานที่ 2.4 บอระเพ็ด เปลือกตุ้มกา หัวผักกาด เกลือ นำทุกอย่างมาตำให้เข้ากัน ใส่ น้ำเล็กน้อย คั้นเอาน้ำให้กินเป็นยาบำรุงกำลัง (เลย)

เถาตุ้มกา/ตุ้มกา

ขุมเม็ดเทศ

3. ปากเปื่อย ลิ้นเปื่อย

ขนานที่ 3.1 เปลือกประตู นำเปลือกประตูมาต้มเคี่ยวให้ข้น กรองเอาน้ำ ไปราดเข้าสัตว์ที่เป็นแผล แผลจะตกสะเก็ดแล้วหาย (ทุกจังหวัด)

ขนานที่ 3.2 เปลือกต้นเพกาสด นำมาตำให้ละเอียด ผสมน้ำและเกลือเล็กน้อย นำไปกรอกให้สัตว์กิน หรือนำไปนวดลิ้น (บุรีรัมย์)

ขนานที่ 3.3 เปลือกต้นประตู เปลือกต้นตราด เปลือกไม้แดง เกลือ นำทุกอย่างมาต้มจนข้นนำไปราดเข้าสัตว์

ขนานที่ 3.4 มะเฟืองสุก (เปรี้ยว) นำมาคลุกกับเกลือทั้งลูก เอามานวดลิ้น

มะเฟิง/00ลูก

4. รักษาแผลมีหนอง

ขนานที่ 4.1 หัวบุงเลน นำมาตำให้ละเอียด ปิดไว้ที่ปากแผลหนองจะตาย

ขนานที่ 4.2 ยาสูบ ปูนกินหมาก นำทุกอย่างมาผสมกัน นำไปปิดที่ปากแผล

5. ท้องอืด

ขนานที่ 5.1 ใบย่านาง น้ำปลาร้า นำใบย่านางมาคั้นผสมกับน้ำปลาร้า กรองเอาน้ำไปกรอกให้สัตว์กิน (เลย)

ขนานที่ 5.2 หัวไหล ตำไหลผสมน้ำพอประมาณ กรองเอาน้ำไปให้สัตว์กิน

ขนานที่ 5.3 หัวไหล ขมิ้นชัน หัวกระทือ นำทุกอย่างๆ ละกำมือล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด กรองเอาน้ำไปกรอกให้สัตว์กิน

ขนานที่ 5.4 น้ำมันพืช ควายใหญ่กรอก 1 ลิตร ควายเล็กครึ่งลิตร

ขนานที่ 5.5 มะขามเปียก โพล นำโพลมาบดให้ละเอียด ผสมกับน้ำมะขามเปียก และน้ำเปล่า นำไปกรอกให้ควายกิน

6. ท้องเสีย

ขนานที่ 6.1 กล้วยดิบ นำกล้วยดิบ 1 หวีมาสับให้ละเอียดนำไปให้ควายกิน (เลย)

ขนานที่ 6.2 เปลือกพะยอม เปลือกประตู เปลือกตะเภา นำทุกอย่างมาต้มรวมกันทิ้งไว้ให้เย็น นำไปกรอกให้สัตว์กินเช้า-เย็น (สุรินทร์)

ขนานที่ 6.3 เปลือกกระโดน นำมาแช่น้ำไว้พอสมควร กรองเอาน้ำนำไปกรอกให้สัตว์กิน ตามขนาดอายุ รักษาอาการท้องเสีย ถ่ายเป็นเลือด (ขอนแก่น)

7. ตาอักเสบ ตาแดง ตาเป็นฝ้าขาว

ขนานที่ 7.1 ยอดเขวา หรือยอดกระจาย อย่างใดอย่างหนึ่ง นำยอดเขวา หรือยอดกระจายมาเคี้ยวกับเกลือ ฟนใส่ตาทุกเช้า 2-3 วัน รักษาตาอักเสบมีน้ำตาไหล ตาแดง (เลย บุรีรัมย์ ขอนแก่น สุรินทร์)

ขนานที่ 7.2 ยาสูบ ใช้ยาสูบผสมน้ำพอหมาดๆ นำไปเช็ดที่ตาให้น้ำซึมเข้าตา ทำติดต่อกันอย่างน้อย 3 วัน รักษาตาเจ็บเนื่องจากมีพยาธิในตา (สุรินทร์ บุรีรัมย์ ขอนแก่น)

ขนานที่ 7.3 หัวหญ้าครุน (หญ้าชันกาด) สารส้ม ข้าวเย็น เกลือ นำหัวหญ้าครุน 1 กำมือ สารส้ม 2 บาท ข้าวเย็นเท่าไข่ไก่ ตำทุกอย่างให้ละเอียดนำไปฟนใส่ตา 2-3 ครั้ง รักษาอาการตาเจ็บตาเป็นต้อกระจก (นครศรีธรรมราช)

ขนานที่ 7.4 เปลือกหอยทุกชนิด ปูนแดง นำเปลือกหอยกับปูนแดงมาเผาไฟรวมกันบดให้ละเอียด นำผงที่ได้ใส่หลอดกาแฟ เป่าใส่ตาที่เป็น (ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี)

8. รักษาเห็บ เหา ขี้เรื้อน โรคผิวหนัง

ขนานที่ 8.1 กำมะถัน น้ำมันพืช หรือน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้ว ตำกำมะถันผสมน้ำมัน นำมาทาตัวสัตว์บริเวณที่เป็นขี้เรื้อน ให้ทั่วทุกวันประมาณ 1 อาทิตย์ (อย่าปล่อยให้สัตว์วิ่งปลุก)

ขนานที่ 8.2 ใช้พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณไล่แมลง หรือฆ่าแมลง ได้แก่ สะเดา หนอนตายหยาก ใบยูคาลิปตัส ยาสูบ ใบตะไคร้หอม กะเพรา สาบเสือ ใบหรือเมล็ดน้อยหน่า และเครือเขาคำนำมาแช่น้ำทิ้งไว้ ประมาณอย่างน้อย 3 วันขึ้นไป หรือ 7 วัน นำน้ำหมักที่ได้มารดหรือใช้ผ้าชุบตัวสัตว์ทุกวัน เช้า-เย็น ในกรณีที่เลี้ยงสัตว์จำนวนมากควรใช้วิธีฉีดพ่นตามลำตัวสัตว์ทุกวัน อย่างน้อย 1 อาทิตย์หรือจนกว่าจะหาย

ขนานที่ 8.3 เหง้ากล้วยเน่า น้ำปัสสาวะ นำหัวกล้วยเน่าสับเป็นชิ้นผสมน้ำปัสสาวะหมักไว้ 2-3 วัน นำมาทาบริเวณที่เป็นขี้เรื้อน (ขอนแก่น)

ขนานที่ 8.4 ยาสูบ ต้นทองพันชั่ง กำมะถัน เหล้าขาว นำส่วนผสมมาตำรวมกัน แล้วนำมาแช่ในเหล้าขาว ทาบริเวณที่เป็นโรคผิวหนัง (เพชรบุรี)

จัดพิมพ์โดย :

กลุ่มวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์ โทร. 0-2653-4450

กรมปศุสัตว์

ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทร. 0-2653-4444, 0-2653-4550

http : //www.dld.go.th

